

albanska poezija

husni hodža

od sentimentalnosti ka intelektualnoj poeziji

Uvod u prvo čitanje albanske savremene poezije u Jugoslaviji

Svako od nas se slaže sa mišljenjem Pola Valerija: **Poezija je umetnost reči.** Međutim, poezija u istoriji albanske književnosti nije imala sreću da bude vekovima takva. Sudbina albanske književnosti, (njen nenormalan razvitak), tesno je povezana sa dramatičnom sudbinom albanskog naroda pod tuđom vlašću. Treba istaći da je albanska književnost prošla kroz proces daleko teži od drugih balkanskih književnosti koje su takođe imale nekontinuiran razvitak. Dok u drugim književnostima na Balkanu imamo pojavu renesanse, klasicizma, baroka, zatim pojavu modernih pravaca: simbolizma, nadrealizma, ekspresionizma — u našoj književnosti nije ni bilo moguće da evropska kultura prodiere kao u druge balkanske književnosti, baš u vreme kada albanski narod vodi odlučnu bitku za nacionalnu egzistenciju. Albanska poezija u doba romantizma, pa često i kasnije, svoju lepotu žrtvovala je za progresivne revolucionarne ideje. Ona je morala da govori deklaracijom, patetikom, pa i didaktičkim frazama radi uzdizanja nacionalne svesti i podsticanja naroda u borbi protiv nacionalnog vekovnog neprijatelja. Takvim izražajnim sredstvima poslužili su se i pesnici koji su živeli i stvarali u dalekoj prošlosti na Kosovu i u drugim mestima. Njihovo značajno stvaralaštvo pa i ono što je stvoreno kasnije, uopšte uzetvi pripada tradicionalnoj albanskoj književnosti.

Tek posle narodno-oslobodilačke borbe, posle političkog i društvenog preokreta u Jugoslaviji rađa se i albanska savremena književnost, a njen je pionir Esad Mekuli. Ovaj pisac još u vreme rata izdao je jedan broj pesama u naprednim časopisima i listovima na srpskohrvatskom jeziku. Iz socijalne patriotske poezije Esada Mekulija i danas je ostalo nekoliko pesama koje su, po načinu strukturiranja, savremene i koje osvajaju metaforičnim i svežim pesničkim govorom, izražavajući intimne čežnje i bol za nedostignutim. Poezija Esada Mekulija, kao potresni dokumenat jedne tamne i krvave istorije, svojom tematikom i svojim progresivnim idejama uticala je i na pesnike koji su došli posle njega.

Na početku u ovoj književnosti socijalna i patriotska lirika je najprisutnija. Još u tim trenucima oseća se tendencija za postavljanjem kontakata sa prekinutom tradicijom albanske književnosti. Posle oslobođenja, u uslovima stvaranja ove književnosti, postojale su i objektivne prepreke u ovom pogledu. Ipak, pedesetih godina, uticaj albanske narodne i pisane književnosti je sasvim uočljiv. U stvari, sentimentalno i romantično poimanje sveta može se ustanoviti na osnovu narativnog, deklarativnog i deskriptivnog izražavanja pa i na osnovu stilskih figura rođenih pod uticajem narodne albanske književnosti. Međutim, od velikog značaja za albansku savremenu književnost ovog podneblja jeste uticaj dvojice savremenih albanskih pesnika: Lasguša Poradecija i Miloša Derđa Nikole — Midenija. S Poradecijem počinje još ranije novi odnos prema mogućnostima pesničkog izraza albanskog jezika. Pod uticajem simbolizma i narodne albanske poezije, Poradeci je stvorio novu simboličnu, stilski savršenu liriku koja još danas utiče na savremenu albansku poeziju. Miloš Derđ Nikola, međutim, čini utisak svojom ekspresivnom lirikom na dahnutom socijalnom tematikom.

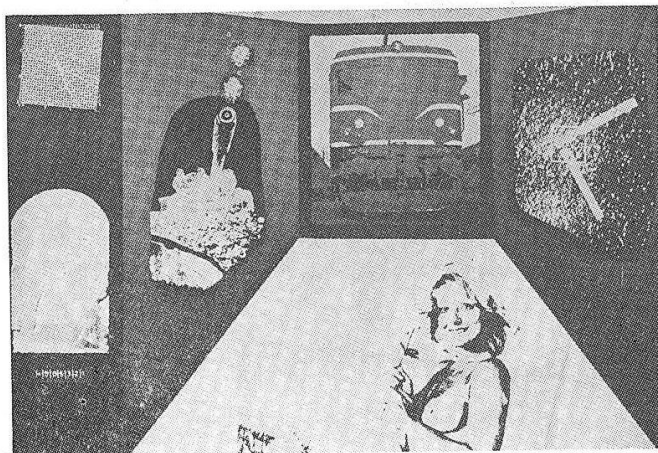
U počecima stvaralaštva ove književnosti, pa i kasnije, nalazimo dodirnih tačaka sa socijalnom književnošću koja se stvara u to doba u Jugoslaviji. Tada počinju i prvi mukotrpnji napori za savladavanje pesničkog govora. U toku porodajnih muka albanskog pesničkog izraza ovog podneblja, pored dosta neuspešnih pokušaja, pedesetih godina stvoreno je i nekoliko pesama koje danas možemo slobodno smatrati savremenim i uspešnim. Od oslobođenja pa do 1960. godine objavljeno je samo pet pesničkih zbirki.

Tek šezdesetih godina oseća se preokret u albanskoj savremenoj poeziji kada otvorenost prema novim kretanjima i tendencijama u književnosti postaje odlučujuća karakteristika ove književnosti. Tada, pored uticaja Midenija i L. Poradecija od velikog značaja za razvoj ove poezije biće i uticaj moderne poezije uopšte. Taj zakasneli duh za ovu književnost koji prodiere posredstvom srpskohrvatskog jezika, a delimično i direktnim uticajem, biće radosno oplodjenje ove književnosti. Za generaciju pesnika šezdesetih godina najomiljeniji pesnik je Lorka, čiji uticaj može da se primeti i u prevedenim i objavljenim pesmama u nekim časopisima i listovima na srpskohrvatskom jeziku. Šezdesetih godina, pa i kasnije, nijedan od albanskih i jugoslovenskih pesnika nije tako snažno uticao na albansku savremenu poeziju kao Lorka, čiji uticaj još uvek traje. Pored njega od drugih modernih evropskih pesnika uticaće naročito Alen Boske. Duh moderne poezije ušao je u albansku poeziju i posredstvom uticaja jugoslovenskih pesnika, naročito posredstvom srpskih modernih pesnika, kao što su Vasko Popa, Branko Miljković, pa donekle i Stevan Raičković. Pored tendencije za usvajanjem savremenog poetskog izraza u albanskoj književnosti još su prisutni i stari načini izražavanja. Prisutni su sentimentalni duh, odjek žalopojki narodne albanske usmene književnosti, afektivne reakcije pesnički neartikulisane itd. Na osnovu toga pa i drugih početnih grešaka kao što su, na primer, imenovanje stvari, upotreba dodatnih, parazitnih reči može se ustanoviti da još uvek nije savladana poetika pesničkog govora. To je normalna dijalektička pojava ove poezije kada imamo u vidu njeno nenormalno postojanje i razvijanje kroz istoriju. U ovom pogledu treba uzeti u obzir i nedovoljno iskustvo pesnika koji stvaraju u to vreme. Baš tada vodi se bitka protiv zastarelih načina i oblika izražavanja. Taj preokret dolazi spontano bez nekih programskih kritičkih i estetičkih koncepcija albanske kritike. Sami pesnici su, stvarajući u kontekstu modernog senzibiliteta, osetili potrebu za jednom novom duhovnom orijentacijom. Pošli su tim putem ne zaboravljajući ono što je živo i funkcionalno iz nasledene tradicije. U samoj poeziji javlja se pesnička samosvest za novim sredstvima pesničke komunikacije, kao, na primer, u poeziji Samedina Mumdzije koji svoje preokupacije izražava diskurzivnom artikulacijom:

»Govorićemo poznatim rečima o svemu
Ali novim jezikom!«

Promenljivo ponavljanje

m. krsmanović »putovati«

Tematski krug koji biva veći, ne prekinuvši liniju započetu socijalnom, patriotskom lirikom u čijem centru je sudbina čoveka ovoga podneblja — dobija nove pesničke dimenzije. Prošlost i sadašnjost, stari i novi život — zlo i dobro — ta opšta kontrastirajuća preokupacija, prisutna je ne samo u stvaralaštvu ove poezije, nego i u pojedinim pesmama nekog pesnika. U okviru jedne takve pesničke materije javljaju se i zajedničke tematske preokupacije, kao što su, na primer, imaginarni put čoveka ovoga podneblja kroz istorijsku prošlost do idealno zamišljene budućnosti, zatim čekanje i postojanost na tom putu i dr.

U strukturiranju pesničkog teksta vidi se sistematsko izbegavanje sentimentalnog viđenja prošlosti, folklorizma i drugih zastarelih oblika izražavanja. To se može primetiti u pesmama Envera Đerćekua, Murata Isakua, Rahmana Dedaja, Fahredina Gunge, Azema Škreljija, Ali Podrimje i drugih, u kojima emocionalno potresno doživljavanje objektivne stvarnosti dobija unutrašnju koherentnost. To su, u stvari, zreli pravi trenuci koji vode spontano ka intelektualnom sazrevanju albanske poezije. U to vreme od svojih drugova razlikuju se misaonom poezijom Besim Bokši koji je do sada objavio samo jednu, ali zrelu pesničku zbirku **U očekivanju**.

Svojim prvim misaonim pesmama objavljenim pre šezdesete godine pažnju privlači i Ganimete Nura, autentičnim i sugestivnim preokupacijama.

Na putu ka jednom takvom pesničkom razvoju, pesnici su stvorili svoje autentično viđenje sveta. Sada se poezija shvata u onom gore citiranom Valerijevom smislu, to jest u onom pravom modernom smislu u kome se danas shvata književnost. Izbegavajući izravni, deskriptivni govor, zastarelih izražajnih sredstava, pesnički metar i ritam, pesnici vide mogućnost novog pesničkog govora u semantici govora, odnosno u novom metaforičnom izrazu, u ekspresivnom ritmu albanske versifikacije u kojoj se javlja tendencija ka jednom izrazitom slobodnom stihu.

Na putu ka pesničkom sazrevanju svaki od ovih pesnika stvorio je svoj individualni pesnički portret, tako da ne možemo Envera Đerćekua, Murata Isakua i Adema Gajtanija smatrati metafizičkim pesnicima. Ali, to nije uopšte bitno za njihov pesnički razvoj. Intelektualno sazrevanje može se primetiti i kod ovih nemisaonih pesnika, u savlađivanju sentimentalnih štimunga, u organizovanju emocionalnog doživljaja sveta posredstvom jedne autentične lirске mere. To se, u stvari, primećuje čak i u nekim potresnim svežim doživljajima rata, na primer, u pesmama Envera Đerćekua, Murata Isakua i dr.

E. Đerćeku ostaje veran suptilnoj lirici. Njegova poezija ponekad podseća na poeziju Stevana Raičkovića i nije puki slučaj što je ovaj autor preveo na albanski Raičkovićevu zbirku pesama. Đerćekuova pesnička disciplinovanost ogleda se u sonetnom obliku. Ovaj pesnik svojim sonetima i prevedenim sonetima Stevana Raičkovića uticao je na savremene albanske pesnike da prihvate ovaj oblik. U ovom pogledu od presudnog je značaja i sudbina i razvoj modernog soneta, odnosno ubeđenje da se i u jednom tradicionalnom obliku može izraziti senzibilitet pesnika.

Rat, nasilje, u najvećem delu naših pesnika strukturira se dramatičnim tamnim oblicima. I kada je sadašnjost doživljena kao svetla i radosna vizija, nesvesno u biću samog pesnika javlja se osećanje prošlosti. Na ovaj način stvara se ona tradicionalna kontrastna simbolika crno-belog, ali sasvim u jednom novom autentičnom kontekstu. Jedno takvo metaforičko viđenje sveta mahom je uočljivo i u savremenoj poeziji koja se stvara u Albaniji: u pesmama Fatosa Arapija, Ismaila Kadareja, koji je uticao poslednjih godina i na neke albanske pesnike naše zemlje. Upotrebom jedne takve simbolike stvoren je sistem znakova u kojima dominiraju figure svetlosti. Sami naslovi zbirki **Svetlost u srcu** Adema Gajtanija, **Osme si popodneva** Murata Isakua pa, zatim, i imena samih pesama i druge pesničke slike u samim pesmama, kontrasti su crnog odnosno prošlosti ili zla. U ovom slučaju, i kod jednog i kod drugog nalazimo bezbroj ključnih reči jedne tako organizovane metaforičke simbolike. Egzaltirano doživljavanje sveta sada se ne izražava lažnim patosom nego organizovanim slikovitim govorom koji se postepeno razvija. U poeziji Adema Gajtanija jedno takvo strukturiranje teksta postaje gusta metaforička kontekstualna simbolika sa izrazitom pesničkom tenzijom. Ponekad ovaj pesnik svojom iracionalnom imaginacijom stvara i nadrealističku igru reči koja nas podseća na Lorkin poeziju.

Preobrazba od osećajne poezije ka misaonoj poeziji dosta je izrazita u poeziji Azema Škreljija, Fahredina Gunge i Rahmana Dedaja. Takvom artikulacijom je uobličeni imaginarni put čoveka ovoga podneblja ka jednom zamišljenom svetu koji pesnici osećaju kao ideal pesničke misije.

U vezi s tim Ćerim Ujkani piše:

**»Tvoja najstrašnija smrt
je reč koja ne zna put života
ka budućnosti svetla.«**

Pesniku zavičaja

U poeziji ovoga pesnika želja i čežnja ka jednom imaginarnom idealnom svetu su njegova glavna preokupacija koja stvara tematsku neprekinutu liniju od njegove prve zbirke **Brazde** koja, zatim, raste i razgranava se u njegovim sledećim zbirka. Na ovaj način, pesnik je stvorio poetsku građu posredstvom autentičnih pesničkih slikovitih značenja.

Potresna vizija zamišljenog putovanja ka budućnosti dirljivim tonovima je opevana u poeziji Rahmana Dedaja, kao, na primer u zbirki **Skrivena balada**:

**»Neko je uvek sačekao tebe
Na raskršću
da bi ukrao tvoj korak mravlji.«**

I sam naslov ove zbirke ima metaforičko značenje. To je, u stvari, bolna priča o sudbini čoveka, koja nije eksplicitno izražena nego dirljivim slikovitim izrazom. U poeziji R. Dedaja vizija ove preokupacije ponekad je izražena i tragičnim osećanjem.

Taj dramatični uzbudljivi put napaćenog čoveka ovoga podneblja ispevan je u poeziji A. Podrimje, pored ostalog i grotesknim ekspresivnim izrazom. Ono što je čovek ovoga podneblja očekivao bilo je samo san, bilo je samo iluzija, bilo je, u stvari, vekovima samo obmana. Tu preokupaciju potresno je prikazao Ali Podrimja u poemi **Senka zemlje**:

**»Mi smo tada krenuli tragovima jednog konjanika
po jednoj zastareloj nevesti u našim pričama.«**

Kontekstualna metafora **zastarela nevesta** govori o onom očekivanju lepote koja pesniku izgleda lažna, sanjani život sada je pretvoren u jedan ružan groteskni oblik.

Ova preokupacija u poeziji Bećira Muslije kao i u pesmama Ćerima Ujkanija i Rahmana Dedaja javlja se, takode, u širem tematskom okviru, ali sasvim u novoj pesničkoj lirsko-epskoj strukturi. Bećir Musliju, rana zrelost albanske savremenice poezije, prvi autor sonetnog venca u albanskoj poeziji, ali još i danas nedovoljno shvaćen od kritike, oslanjajući se na istorijsku prošlost i na albansku mitologiju, stvorio je novu slojevitou autentičnu metaforiku. Njegov pesnički postupak prema istorijskim događajima i prema mitu jeste slobodno autentično imaginarno viđenje prošlosti i sadašnjosti. Ovaj pesnik strukturirao je u uzbudljivom putovanju elemente istorijske

albanska poezija

prošlosti, mitologije, stvarajući novom pesničkom svešču i novo pesničko metaforičko značenje koje se razlikuje od iscrpljene i mitološke građe.

Odnos Ali Podrimje prema albanskoj mitologiji, pa i prema usmenoj književnosti uopšte, razlikuje se od odnosa ostalih pesnika. On je zainteresovan da iz mitologije, pa i usmene književnosti, naročito iz prikaski i gatanki, koristi u svojoj poeziji narativni postupak, intonaciju narativnog prikazivanja, pa i neka stilska sredstva. Ali Podrimja narativni postupak upotrebljava ne kao glavni model za prikazivanje događaja, nego za ironiziranje subjekta protiv koga je uperena ta ironija. Neumorni tragalac za izražajnim mogućnostima, on će se svesno udaljavati od prve svoje osećajne lirike ka poeziji protesta i kritike protiv izopačenog čoveka ovoga sveta. Sada njegov izraz postaje ekonomičniji, slikovitost pojmovna, hladna, ali ekspresivna:

**»Znam jednog čoveka
koji nag šeta po svetu
umesto mašne
zmiju veže oko vrata«**

Svojim uspešnim eksperimentom u traganju za izražajnim sredstvima na osnovu albanskog narodnog blaga i moderne poezije, Ali Podrimja najviše će uticati u poslednje vreme na savremenu albansku poeziju.

Od generacije šezdesetih godina, svojom pesničkom aktivnošću razlikuje se Ganimete Nura Retko objavljuje svoje pesme. Do sada nema nijednu izdatu zbirku. Ali svojom zreloom intelektualnom poezijom pravo je iznenađenje.

Posle generacije šezdesetih godina koja još uvek traje i koja još uvek ostaje nenadmašena, javljaju se kasnije i drugi talentovani pesnici Mirko Gaši, Musa Ramadani, zatim Ećrem Baša, Sabri Hamiti, koji se u tematskom pogledu oslanjaju na neke fenomenološke filozofske i etičke koncepcije života. Takva je prva uspela zbirka Mirka Gašija **U vrtlogu reke** u kojoj glavni elemenat njegove fenomenološke poetike jeste voda.

U stilskom pogledu i u poeziji ovih autora uočljiv je ekspresionistički duh, kao, na primer, u poeziji Mirka Gašija, Muse Ramadanija.

U poređenju sa pesnicima o kojima smo govorili ovi stvaraoci više su skloni pesničkom eksperimentu. Ali u njihovoj poeziji oseća se i potrebna uzdržljivost prema nekim pustolovinama moderne poezije koje se još do danas nisu pokazale uspelim, kao što je konkretna poezija, čiji su tragovi veoma retki u najnovijoj albanskoj poeziji.

Od mladih pesnika, Sabri Hamiti je jedini pesnik albanske savremene poezije u Jugoslaviji koji poštuje vezani stih albanske versifikacije. Pod uticajem Lasguša Poradecija on teži da u tradicionalnom metru i ritmu unese novo osećanje, nove iznenadne slike i novi ritam.

Možemo reći da albanska savremena poezija u Jugoslaviji, koja je počela sentimentalnim, deklarativnim pevanjem, danas doživljava zaista zrele i zavidne trenutke svoga razvitka. Zbog pomenutih čimbenica u njoj nisu mogli da se pojave moderni pravci. Nasuprot tome, duh modernih pravaca i stilova, asimilira se u novim autentičnim oblicima ove poezije. Stoga je, po našem mišljenju, u albanskoj poeziji nemoguće govoriti o modernim pravcima: simbolizmu, nadrealizmu, ekspresionizmu itd. U ovoj poeziji sasvim je uočljiv ekspresionistički duh, ali se on javlja samo kao stilska tendencija.

NAPOMENA

Izbor ove panorame savremene albanske poezije u Jugoslaviji učinjen je po određenom kriterijumu. Naime, cilj ove panorame jeste predstavljanje fragmenta savremene albanske poezije koja do sada nije prevedena na srpskohrvatski jezik. Ovim su bili ograničeni naši kriterijumi, jer time nisu predstavljene pesme Esada Mekulija, Besima Bokšija i drugih prevedenih autora. Pored toga, nisu o ovom slučaju zastupljene i neke prevedene pesme Envera Đerćekua, Ali Podrimje, Rahmana Dedaja, koje imaju antologijsku vrednost. Međutim, u ovom slučaju iskorišćena je druga mogućnost: izbor jedne nove pesničke produkcije koja se prvi put predstavlja čitalačkoj publici srpskohrvatskog područja.

H. H. i Ć. U.

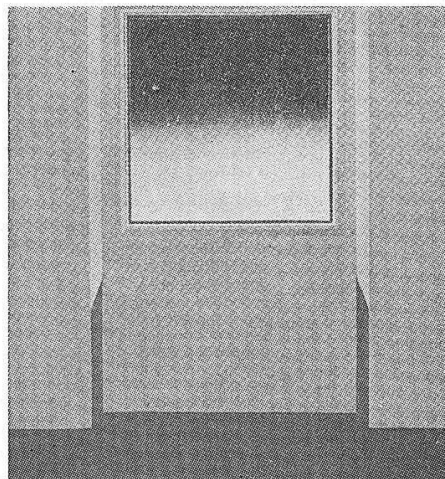
adem gajtani

balada o reci

PENA IMA MAGIJU TVOG OSMEHA

Pena ima magiju tvog osmeha, dragana
Valovi imaju snagu tvog pogleda, dragane
Sakrijmo se u dubine i spavajmo.
Maslina ugleda tvoje oko i sazri, dragana
Smokva doživljava poljubac tvoj i otreša plod,
dragane

Sakrijmo se u cveću i spavajmo.
Na nebu je jedna ptica, tvoja duša, voljena
U dubini mora je jedna riba, tvoje srce, voljeni
Kako da ih sastavimo i spavamo na pesku.
Onaj galeb nad penom je tvoja dojka, voljena
Ona barka svetlosti je poljubac tvoj, voljeni
Sakrijmo se u srcu školjke i spavajmo

r. španzel »ako pogledam kroz prozor«